

ності людей, причому ця культурна еволюція згодом отримала генетичне закріплення. Людина успадковує не тільки здатність до культурної еволюції, але й потребу в розвитку певних рис культури. Виходячи з цього, підвищення рівня духовності всього суспільства спричинить те, що у драматичних суперечностях людського «Я» ці суперечності в більшій мірі будуть вирішуватись на користь домінування людської соціальності і духовності, ніж витальності, що у свою чергу, стане підґрунтям реалізації принципу соціальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Александрова Е.С. Ответственность человека в условиях развития общества / Е.С. Александрова // Феномен ответственности в мире тотальной глобализации: монография / Науч. ред. И.И. Кальной, А.В. Горбань. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2013. – 416 с.
2. Бачинин В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права: Підручник для юрид. спец-тей вищих навч. закладів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 472 с.
3. Кальной И.И. Бытие человека как проблема социальной антропологии / И.И. Кальной // Культура народов Причерноморья. Научный журнал. – 2003. – №43. – С.257–260.
4. Меркулов И.П. Эволюционная эпистемология: история и современные подходы / И.П. Меркулов // В кн.: Эволюция, культура, познание. – М.: Институт философии РАН, 1996. – 167 с.
5. Осюкіна Ю.С. Відповідальність соціального суб'єкта: філософський аналіз. Автореф. дис. ... канд. філософ. наук, спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2007. – 19 с.
6. Рьюз М. Дарвинизм и этика / М.Рьюз, Э.Уилсон // Вопросы философии. – 1987. – №1. – С.98–99.
7. Шульга Е.Н. Генезис идеи коэволюции / Е.Н. Шульга // Биофилософия. Философский анализ оснований биологии. – М.: Институт философии РАН, 1997. – 264 с.
8. Ayala F.J. The Biological Rools of Morality // Biology and Philosophy, 1987.
9. Lumsden C.J., Wilson E.O. Promethean Fire. Reflection on The Origin of Mind. Cambridge, 1983. – P.64–70.
10. Lumsden C.J., Gushurst A.C. Gene–Culture Coevolution: Humankind in The Making // Sociobiology and Epistemology. – Boston, 1985. – P.8–9.
11. Lumsden C.J., Wilson E.O. Genes, Mind and Culture: The Coevolutionary Process. – Cambridge (MA), 1981.

Referenses

1. Aleksandrova Ye.S. Otvetstvennost' cheloveka v usloviyah razvitiya obshestva / Ye.S. Aleksandrova // Phenomen otvetstvennosti v mire totalnoy globalizatsii / Nauch. red. I.I. Kalnoy, A.V. Gorban'. – Simpheropol': IT «ARIAL», 2013 – 416 s.
2. Bachinin V.A., Zhyravskiy V.S., Panov M.I. Philosophia prava: Pidruchnik dlya yuridichnih spetsialnostey vishih navchalnih zakladiv. – K.: Vidavnicliy Dim «In Yure», 2003. – 472 s.
3. Kalnoy I.I. Bitiye cheloveka kak problema sotsialnoy antropologii / I.I. Kalnoy // Kultura narodov Prichernomor'ya. Nauchniy zhurnal. – 2003. – №43. – S.257–260.
4. Merkulov I.P. Evolutsionnaya epistemologiya: istoriya i sovremeniye podhodi / I.P. Merkulov // Evolutsiya, kultura, poznanie. – M.: Institut Filosofii PAN, 1996. – 167 s.
5. Osokina Yu.S. Vidpovidalnist' sotsialnogo subyektu: filosofskiy analiz. Avto-ref. diss. ... kand. filosof. nauk, spetsialnist' 09.00.03. – sotsialna filosofiya i filosofiya istorii, Kyivskiy nstionalniy universitet imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2007. – 19 s.
6. Ryuz M., Wilson E. Darvinizm i etika // Voprosi filosofii. – 1987. – №1. – S.98–99.
7. Shulga E.N. Genesis idei koevolutsii / E.N. Shulga // Biophilosophiya. Filosofskiy analiz osnovaniy biologii. – M.: Institut filosofii PAN, 1997. – 264 s.
8. Ayala F.J. The Biological Rools of Morality // Biology and Philosophy, 1987.
9. Lumsden C.J., Wilson E.O. Promethean Fire. Reflection on The Origin of Mind. Cambridge, 1983. – P.64–70.

10. Lumsden C.J., Gushurst A.C. Gene–Culture Coevolution: Humankind in The Making // Sociobiology and Epistemology. – Boston, 1985. – P.8–9.

11. Lumsden C.J., Wilson E.O. Genes, Mind and Culture: The Coevolutionary Process. – Cambridge (MA), 1981.

* * *

УДК 340.12

Кабальський Р.О., кандидат юридичних наук, асистент кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін, Полтавський юридичний інститут Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (Україна, Полтава), kabalskiy@mail.ru

Історія філософського осмислення нормативності як соціокультурного явища

Досліджено історію вивчення нормативності як особливого феномена соціальної реальності. Автором доводиться, що питання про основоположні закономірності протікання процесів у природі та суспільстві існувало завжди, особливо коли соціальна реальність, нормативні засади та закони її функціонування, отримали статус окремої проблеми. У зв'язку з цим запропоновано доцільність продовження дослідження проблеми нормативності у її соціокультурному вимірі.

Ключові слова: нормативність, норма, цінність, належне, загальнозначущість.

Kabalskiy R.O., PhD, assistant department of humanitarian and socio-economic disciplines, Poltava Institute of Law, National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise» (Ukraine, Poltava), kabalskiy@mail.ru

History of philosophical understanding of normativity as a sociocultural phenomenon

The article is devoted to the research of the history of the nature study of normativity as a special phenomenon of social reality. Although in the global philosophical thought the normativity as an independent philosophical category was hardly stood out separately, the author proves that the question of the fundamental laws of creation and existence of the universe, the laws of processes in nature and society has been always existed. With the development of the natural sciences and social sciences highlighting this issue acquired new meanings, shifting more in the social reality sphere. With the development of the world by means of natural sciences, social reality, normative principles and laws of its functioning, got the status of individual problems, resulting in the selection of a group of philosophers who were engaged in its study as opposed to natural reality. In connection with this it is suggested the extension advisability of the problem investigation of normativity in its sociocultural context.

Keywords: normativity, norm, value, proper, general significance.

Кабальський Р.А., кандидат юридических наук, ассистент кафедры гуманитарных и социально-экономических учебных дисциплин, Полтавский юридический институт Национального университета «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого» (Украина, Полтава), kabalskiy@mail.ru

История философского осмысления нормативности как социокультурного явления

Исследовано историю изучения нормативности как особого феномена социальной реальности. Автором доказывается, что вопрос об основоположных закономерностях протекания процессов в природе и обществе существовал всегда, особенно когда социальная реальность, нормативные основы и законы ее функционирования, получили статус отдельной проблемы. В связи с этим предложена целесообразность продолжения исследования проблемы нормативности в ее социокультурном измерении.

Ключевые слова: нормативность, норма, ценность, должное, общезначимость.

Нормативність є первинною, вихідною властивістю соціальної матерії, зумовлюваною її внутрішньою потребою в упорядкованості й здатністю до самоорганізації. Об'єднання елементів у нормальну систему здійснюється у результаті формування узгодженої взаємодії (погодження зусиль) у щось нове, що має інтегративну якість, якої самі елементи до об'єднання у системи не мали.

В той же час, на сьогодні, феномен нормативності досліджується з традиційних позицій. Ті існуючі праці, де порушується питання нормативності були написані ще в середині минулого століття за умов ідеологічного монополізму. Як наслідок, ці праці не відзначаються розмаїттям методології, а також залишається не врахованим досвід зарубіжних правознавців.

У радянській та сучасній науці проблеми нормативності розглядалась у комплексі з іншими питаннями, або ж

як проміжна ланка при дослідженні (С.С. Алексеев, М.І. Байтін, В.К. Бабаєв, М.І. Козюбра, Ю.В. Кудрявцев, П.Є. Недбайло, В.С. Нерсисянц, М.В. Цвік). До питань нормативності зверталися науковці першої половини ХХ століття (Н.Н. Коркунов М.І. Палієнко), а також класики світової філософської думки, зокрема Г.В.Ф. Гегель, Т.Гоббс, І.Кант, Ж.Карбоньє, Г.Кельзен, Дж.Локк, Л.Фуллер, Х.Харт та інші. Питання нормативних засад не є стороннім і для сучасних західних дослідників права, зокрема, Р.Алексі, Ю.Габермаса, О.Гьофе, Дж.Постеми, П.Рікера, Р.Ципелуса та інших.

Проте комплексних досліджень присвячених безпосередньому з'ясуванню проблем нормативності права в Україні не має. На сьогодні у науковій літературі, поперше, розглядається лише формальна (позитивно-емпірична) сторона нормативності, як наслідок нехтується її сутнісні якості. В результаті цього, по-друге, сутність нормативності (належного) підмінюється державним примусом, що призводить до збідненого праворозуміння. Крім того, не береться до уваги важлива ознака нормативності як способу об'єктивації (форми) належного, адже належне не виводиться з веління держави (емпіричного феномену). Та головне, за таких обставин, залишається поза увагою одне з найважливіших питань правознавства взагалі та філософії права зокрема: «Чому людина повинна коритися праву?», не з'ясовано стає проблема легітимації державно-правових процесів. Таким чином, сьогодні існує потреба у філософсько-правовому переосмисленні існуючих знань стосовно нормативності.

Пізнання будь-якого явища, за умови його тривалості у часі, традиційно починається з дослідження його історії розвитку. Хоча сам термін «нормативність» окремо є мало дослідженим у вітчизняній та зарубіжній літературі, сама по собі проблема, в тій чи іншій формі, завжди привертала увагу філософів. Слід відзначити, що проблема нормативності не має загальнофілософського характеру, а тому не знайшла «рельєфного» відображення у працях філософів, тому конкретніше буде говорити про наявність певних елементів вчення про нормативність у різних представників світової філософської думки.

В силу «аполонівської» природи людської свідомості, як прагнення до порядку та гармонії, потреба в упорядкуванні та заповненні змістом оточуючої реальності спричинила появу спроб її структурування. Першою нормативною формою суспільної свідомості є міф. Як відзначав філософ та соціолог права В.А. Бачінін, міфологія – одна з найдавніших форм духовної культури з соціонормативними змістовно-смысловими структурами та явно вираженою регулятивною функцією [1, с.55]. В міфі, як практико-духовній формі усвідомлення (засвоєння) світу, нормативна регуляція життя зливається з самим життям, тому належне не відділене від існуючого, а, по суті, знаходиться у ньому. Сам міф для первісного суб'єкта становить повністю реальний світ.

Міф виконував функції мононорми, оскільки ще не існувало чіткої диференціації на релігію, мораль, право. Міф був способом і формою розуміння світу, через нього упорядковувалися відносини у багатьох сферах як суспільного життя, так і взаємовідносини людини з природою. Тим не менш, як показав російський дослідник античної філософії О.С. Богомоллов, етіологічна (пояснювальна) функція міфології носить удаваний характер. Це пов'язано з тим, що співвіднесення пояснюваного з божеством, що відповідає за його появу, є, по суті, тавтологією, що не виходить за межі семантичної системи міфу [2, с.33].

Одним з перших питань філософів того часу (Фалес, Анаксимандр, Анаксимен, Геракліт) став пошук першооснови, вихідного початку сущого. В цей період нормативність ще не розглядалась як соціальна чи правова категорія, а носить природно-космічний характер. Центральним поняттям філософії став «Логос», яким позначали і слово, і мову, і довід, і співвідношення, тощо, але ближче всього за змістом Логос розумівся як «закон» – загальний змістовний зв'язок сущого. Характерним є вираз Геракліта про те, що «космос один і той же для всього існуючого, не

створений ні богом, ні людиною, але завжди був, є і буде» [13, с.32].

З розвитком грецьких міст-полісів (V ст. до н.е.) головним предметом досліджень філософів стали не проблеми природи, а етико-правові питання. В результаті цього роздуми про першопричину всіх явищ і природу змін (натурфілософський період) поступилися роздумам про єдині універсальні та загальнозначущі право, моралі, політичний ідеал.

Протиставляючи «природне» та «штучне» софісти (Протагор, Антифонт, Фразімах), з властивим їм релятивізмом, заперечували можливість існування загальнозначущих істин та морально-правових максим. Це пов'язувалося з тим, що моральні і правові судження не можуть бути обґрунтовані за допомогою сприйняття і спостереження на зразок того, як підтверджуються дескриптивні судження. У зв'язку з цим, на думку скандинавських дослідників Г.Скірбекка та Н.Гільє, теза Протагора про людину як міру всіх речей може бути інтерпретована як нормативна теза [13, с.71]. Софісти сприйняли у своїх попередників, натурфілософів, зокрема, у Геракліта, два філософських принципи. Перший з них полягав у твердженні, що в світі немає постійності, все є змінним, а другий – у положенні, згідно з яким у світі нічого немає абсолютно, все є відносним. Ці два принципи софісти перенесли з рівня космічної онтології на соціальну реальність, що дозволило їм отримати додаткові аргументи для заперечення існування стійких, абсолютних, всезагальних основ соціального порядку. Тобто нормативність будь-якого явища, судження обґрунтовувалась через його сприйняття людиною. При цьому, правда, заперечувалась можливість існування певних загальних форм чи способів такого сприйняття та осмислення. Таким чином, нормативність мала відносний, багато в чому штучний характер, оскільки утворювалась й існувала суб'єктивно.

В протилежність софістам, Сократ, а потім і Платон, наполягали на існуванні загальних норм (у широкому розумінні цього слова) і загальної справедливості, що носять інтелегібельний характер. Не заперечуючи тези софістів про неможливість обґрунтування норм за допомогою чуттєвого досвіду, Сократ обґрунтовував можливість існування належного через категорію знання. Знання про чесноти, про належну поведінку у Сократа можна отримати за допомогою розуму. Сократ зробив висновок про неможливість зведення загального до окремих його проявів. На підставі того, що загальне може бути відкрито лише розумом, Сократ зробив висновок, що загальне знаходиться у розумі та із нього повинно виводитись.

Продовженням сократівського вчення стала концепція Платона про загальні ідеї. Нормативність у Платона задається через світ ідей (сприймається раціонально), що існує до світу одиничних речей (сприймається чуттєво) та обумовлює його [11, с.106]. Предмети чуттєвого світу, на думку Платона, з'являються, існують у просторі та часі, змінюються та зникають. Однак ідея залишається незмінною та загальною.

В період пізньої античності у працях стоїків з'являється концепція універсального розуму, що присутній у кожній людині. З цієї тези виводилась можливість загальної (єдиної) для всіх природи людини. Таке розуміння людської природи дозволяло обґрунтувати існування природного загального незмінного правопорядку, що стоїть над існуючими правовими системами.

Таким чином, грецька філософія, зародившись з міфу, успадкувала всі риси космоцентричного усвідомлення світу. Для філософів цього періоду характерним є пошук нормативної першооснови світу, спроби знайти та обґрунтувати елемент, що задає структуру існування, визначає порядок та природу процесів та речей. Такою нормативною основою став Логос (космічний порядок, світ ідей), що пізнається раціонально. При цьому, завдяки вченню софістів, яке можна сприймати як антитезу, положення про нормативність як раціональну категорію отримало свій діалектичний розвиток в історії філософії.

Центральною категорією середньовічної філософії став Бог, що сприймався майже аксіоматично. У зв'язку з цим

саме Бог на кілька століть став нормативною причиною і першоосною всіх процесів та явищ. Відмінність християнської космології від античної полягає у тому, що, поперше, Бог починає мислитись як Творець. Світ створено Богом на підставі замисленого ним плану та за його власною волею. Думка передре речам, ідеальне – матеріальному (спочатку було слово). Бог – творець у значній мірі нагадував ремісника, від волі якого залежить вибір того, що робити, та розробка плану, як це робити. Створеному переддре воля та знання. Воля Бога – це його бажання створити світ таким, яким він є. Знання Бога – це знання останніх причин, що відбуваються у світі подій: теперішніх, минулих, майбутніх. Тому людина не може претендувати на знання нормативних засад буття існуючого, як наслідок не знання може врятувати людину, а лише віра [15, с. 25].

Божественний розум (реалізм) чи Божа воля (номіналізм) задають порядок протікання природних та соціальних процесів. Та у зв'язку з виникненням необхідності в існуванні універсальних засад формування людських правил поведінки, за допомогою яких їх можна було б співставити з божественними установами, такою засадою було визнано розум [14, с. 20]. Християнське вчення про створення світу Богом, з одного боку створювало умови для розуміння сутності людини як вільної істоти, з іншого – свободу індивіда поставило у залежність від зовнішнього трансцендентного джерела (Бога) [15, с. 7].

Своє бачення суспільних процесів та обґрунтування соціальної нормативності запропонував Т. Гоббс. Як філософ Нового часу, елементарними частинами суспільства Гоббс розглядає індивідів, базисною якістю яких є прагнення до самозбереження. Виходячи з цієї якості, Гоббс і намагається пояснити всі суспільні явища, у тому числі і суспільний договір. Використовуючи запропонований самим Гоббсом приклад суспільства як часового механізму, можна сказати, що прагнення до самозбереження, у такому механізмі, виступає у ролі важелів – сили природи, а правитель грає роль маятника, фактора, що дисциплінує та скеровує [4, с. 86]. Таким чином, у філософії Т. Гоббса основою нормативності є розумний суспільний договір, на приєднання до якого людину підштовхує відчуття прагнення до самозбереження.

Д. Г'юм як представник суб'єктивізму заперечує можливість існування загальнозначущих норм чи цінностей на тій підставі, що вони є вираженням не знання, а почуттів, на яких вони ґрунтуються, в той час як почуття не можуть бути істинними або хибними. Г'юм критикував розроблене філософами – просвітниками поняття розуму з позиції різкого розмежування дескриптивного та нормативного. Для нього нормативне – цілі, цінності, норми – не може бути істинним чи хибними [3, с. 43]. Після Г'юма світ став менш визначеним. Та роль, яку раціональна інтуїція та розум грали і для класичних раціоналістів, і для філософів – просвітників, у Г'юма надається почуттям та звичкам.

У протилежність Г'юму, І. Кант поставив перед собою мету довести, що в етиці та природознавчих науках є дещо, що за допомогою розуму можна обґрунтувати як строго необхідне та загальнозначуще, як нормативне.

Кант стверджував дуалізм суб'єкта та об'єкта. Оскільки упорядковуюча сила не може знаходитись в об'єкті, то вона має міститись в суб'єкті. Кант виділяє апріорні трансцендентальні форми свідомості як простір, час та причинний зв'язок, які є необхідними та загальнозначущими (нормативними) формами.

У сфері етики та права загальнозначущість та обов'язковість норм обґрунтовується за допомогою введення поняття категоричного імператива, що є синтетичним судженням апріорі (судження, що не залежить від досвіду, в якому логічний предикат міститься у логічному суб'єкті, та у якому заперечення логічного предиката не призводить до логічного протиріччя) [8, с. 43], тому, на кшталт форми причинності, є іманентним свідомості індивіда. Категорія належного є центральним пунктом філософії І. Канта та його вчення про практичний розум. За Кантом, належне специфічним чином характеризує людину як вільну істоту і є виключно соціальним явищем, оскільки не може бути застосоване до природи. «Неможливо щоб у природі чо-

мусь належало б існувати інакше, ніж воно дійсно існує у всіх часових відношеннях» [7, с. 431].

Кантівський принцип належного, тобто протиставлення належного існуючому, заперечується Гегелем, оскільки Кант протиставляє ідею розуму існуючій, емпіричній, далекій від досконалості соціальній дійсності. На відміну від нього, Гегель, продовжуючи платонівську традицію, вважає ідеї, поняття, не суб'єктивними уявленнями людей, а первісними, субстанціональними реаліями, внутрішньою сутністю речей. Ідея, на думку Гегеля, не настільки безсила, щоб лише виражати належне, а не дійсно існувати [10, с. 100]. Гегель розглядає належне як обумовлену процесом розвитку реалізацію іманентних процесу розвитку вищих засад, які стають результатом розвитку лише тому, що вони вже були у цьому процесі [10, с. 102].

Відмінним від класичних філософських систем є світогляд Ф. Ніцше. До нього філософи розглядали світ і історію як осмислені, раціональні та справедливі. Існуюче мало мету та смисл, у світі панував порядок закладений Богом. Світ є не хаосом, а упорядкованим космосом, в якому людина мала наповнене значенням місце. Саме цю концепцію людини та існування руйнує Ніцше. Для нього філософські та релігійні картини світу є лише вираженням «занадто людської» потреби в смислі та порядку, спроби уникнути хаосу. Ф. Ніцше відзначав, що наше мислення завжди потребує строго логічної форми та структури. Воно є «аполлонівським». Але реальність хаотична і не має форми, будучи «діонісійською» [9, с. 459–464, 468–472]. Людина сама надає форму існуванню, загроза хаосу примушує її творити смисл. Таким чином, нормативність не існує до суб'єкта і лише сам суб'єкт може надати нормативності існування поза нього.

Філософська думка другої половини XIX–XX століття характеризується різноманіттям підходів і напрямків в осмисленні реальності. Більше не існувало доктрин – вчення (не рахуючи території колишнього Радянського Союзу), яке можна було б назвати домінуючим. Деякі з напрямків містилися у собі потенції для пояснення нормативності процесів, що відбуваються.

Перед баденським напрямком неокантіанства постає питання про те, що забезпечує істинність знання, загальний та необхідний характер тих суджень, в яких воно виражається. Такою підставою є трансцендентний світ цінностей. Згідно з вченням баденців, світ складається з двох сфер: дійсності та цінностей. Для них цінності не дійсні, вони не існують, не мають буття, подібного до платонівських ідей. Цінності мають значення абсолютних норм, яким підкорюються наше мислення і воля.

На думку баденців, якщо визнати, що істина і добро це не пусті слова, якщо погодитись з тим, що наше знання має бути істинним, а вчинки добрими, то тим самим вже визнаються логічні та етичні цінності; визнається, що мислення має протікати у відповідності до загальнообов'язкових норм, як і поведінка. Цінності не дійсні, але вони вище дійсності, оскільки дійсність, що стверджується в судженнях та реалізується у вчинках (волевиявленнях), повністю підкорена їм і залежить від них.

Так у В. Віндельбанда та Г. Ріккорта цінності дуже близькі у своєму значенні до кантівських апріорних форм або норм, що мають трансцендентальний характер і є надчасовими, позаісторичними і загальнозначущими принципами, що скеровують і, таким чином, відрізняють людську діяльність від процесів, які відбуваються в природі. Цінності не існують як якісь самостійні предмети і виникають не при їх осмисленні, а при тлумаченні їхнього значення, тому вони «значать». Суб'єктивно ж вони усвідомлюються як безумовна належність (повинність), пережита з аподиктичною очевидністю.

Згідно з Віндельбандом та Ріккертом, цінності зовсім не становлять для нас об'єктів чистого споглядання. Цінності виступають як норми. Світ цінностей – це світ належного, і оскільки ми діємо, ми повинні прагнути до їх реалізації, у протилежному випадку наші дії не вийдуть за межі суб'єктивізму та свавілля [12, с. 459]. Таким чином, для представників баденської школи, загальнозначущість та всезагальність суджень та явищ у соціокультурній площині

ні, категорія належного та нормативного, забезпечується через світ цінностей.

На думку німецького філософа Н.Гартмана, питання про походження цінностей є таким же граничним фактом, що не може бути ні з чого виведений, як і походження Всесвіту. Цінності для нього є ідеальними сутностями, що мають особливий вид ідеального буття. Хоча Н.Гартман і заперечує реалізм Платона, він все ж надає цим сутностям статус універсалій. Н.Гартман виділяв математичні сутності та цінності як основні типи ідеального буття [5,с.195]. Аксіологічний вимір буття досліджував також М.Шелер. Відомий американський дослідник феноменологічного руху Г.Шпігельберг відзначав, що М.Шелера часто інтерпретували, приписуючи йому твердження, що цінності є загальними ідеальними сутностями, які на кшталт платонівських ідей існують над емпіричним світом етичного досвіду [16,с.272]. Насправді М.Шелер не вважав їх ні індивідуальними, ні універсальними сутностями, а бачив їх такими, що є даними нам як зміст безпосередньої інтуїції, як тільки в конкретних випадках етичного переживання ми спрямовуємо увагу на ціннісні характеристики у їх чистоті, безвідносно до їх існування.

Окремої уваги заслуговує також концепція («гіперемпіричний реалізм») французького філософа та соціолога права російського походження Г.Гурвича. Реалізм для нього означає відмову від спроб пошуку абсолютного у філософській рефлексії: усі явища, що є доступними людському пізнанню, укорінені у бутті, яке має різні виміри: біологічний, соціальний, ідеальний, містичний тощо, що, звичайно, не означає матеріалістичного розуміння навколишнього середовища. Тут Г.Гурвич намагається перекласти і доповнити ідеї Фіхте про абсолютну реальність, яка не залежить від суб'єкта та знаходить свій прояв у загальнозначущих нормах та у підпорядкуванні людини цим нормам, велінням боргу, належного. Ці загальнозначущі норми в теоретичному аспекті утворюють ідеальний пласт соціальної дійсності та включаються в структуру суспільного життя як незалежна від емпіричної сфери надбудова. Але фактично цей ірраціональний розрив долається завдяки перехідній сфері, в яку включаються колективна свідомість, соціальна творчість, нормативні факти.

Соціальна інтеграція знаходить своє пояснення як спроба реалізації на емпіричному рівні абсолютних (трансперсональних) цінностей. Кожна зі сфер соціальної дійсності як організаційна єдність структурується та функціонує на основі існуючого в її рамках «ансамблю» нормативних фактів, які в свою чергу утворюються із системи цінностей, об'єднаної зв'язком з певною загальною абсолютною цінністю [6,с.221]. Така діалектична перспектива дозволяє Г.Гурвичу створити модель соціуму, де можливим стає єдність різних багатьох складових без заперечення їх множинності як такої.

Таким чином, у світовій філософській думці нормативність як самостійна філософська категорія окремо майже не виділялась. Разом з тим, питання про основоположні закони побудови та існування Всесвіту, закономірності протікання процесів у природі та суспільстві існувало завжди. З розвитком природних наук та виділенням наук про суспільство така проблема набула нових значень, все більше зміщуючись у сферу соціальної реальності. З освоєння світу за допомогою засобів природних наук, соціальна реальність, нормативні засади та закони її функціонування, отримали статус окремої проблеми, що спричинило виділення окремої групи філософів, які займалися її дослідженням на відміну від природної реальності. У зв'язку з цим, доцільніше є продовження дослідження проблеми нормативності у її соціокультурному вимірі.

Список використаних джерел

1. Бачинин В.А. История философии и социологии права. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2001. – 335 с.
2. Богомолов А.С. Античная философия. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 368 с.
3. Г'юм Д. Трактат про людську природу / Пер. з англ. – К.: Юніверс, 2003. – 55 с.
4. Гоббс Т. Левиафан. – М.: Мысль, 2001. – 478 с.

5. Горнштейн Т.Н. Проблема ценностей в философии Н.Гартмана // Проблема ценности в философии. – М.–Л.: Наука. – 1966. – С.194–218.

6. Гурвич Г.Д. Философия и социология права: Избранные сочинения. – СПб.: Издательский Дом С.–Петербург. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.Петербург. гос. ун-та, 2004. – 848 с.

7. Кант И. Сочинения: В 6-ти т. – М.: Мысль, 1965. – Т.4. – 544 с.

8. Кант И. Критика чистого разума / Пер. з нім. – К.: Юніверс, 2000. – 504 с.

9. Ницше Ф. Собр. соч. – Минск: Попурри, 1997. – 624 с.

10. Ойзерман Т.И. Проблема долженствования в философии Гегеля // Вопросы философии. – 1995. – №5. – С.98–107.

11. Платон. Диалоги / Пер. з давньогр. – К.: Основи, 1999. – 395 с.

12. Риккерт Г. Философия жизни. – Киев: Ника–Центр, 1998. – 512 с.

13. Скирбекк Г., Гилье Н. История философии. – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 2001. – 800 с.

14. Трофименко В.А. Разум и воля как универсальные антропологические основы права: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. – Х.: 2004. – 188 с.

15. Царьков И.И. Развитие правопонимания в европейской традиции права. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 346 с.

16. Шпигельберг Г. Феноменологическое движение. Историческое введение. – М.: Логос, 2002. – 680 с.

References

1. Bacinin V.A. Istoriya filosofii i sociologii prava. – Spb.: izd-vo Mixajlova V.A., 2001. – 335 s.

2. Bogomolov A.S. Antichnaya filosofiya. – M.: Izd-vo mosk. un-ta, 1985. – 368 s.

3. G'yum D. Traktat pro lyudsku prirodu / per. z angl. – K.: yunivers, 2003. – 55 s.

4. Gobbs T. Levifan. – M.: mysl, 2001. – 478 s.

5. Gornshtejn T.N. Problema cinnostej v filosofii n.gartmana // problema cennosti v filosofii. – M.–L.: nauka. – 1966. – S.194–218.

6. Gurchich G.D. Filosofiya i sociologiya prava: izbrannye sochineniya. – spb.: izdatelskij dom s.–peterb. gos. un–ta, izdatelstvo yuridicheskogo fakulteta s.peterb. gos. un–ta, 2004. – 848 s.

7. Kant I. Sochineniya: v 6–ti t. – M.: mysl, 1965. – T.4. – 544 s.

8. Kant I. Kritika chistogo rozumu / per. z nim. – K.: yunivers, 2000. – 504 s.

9. Nicshе f. Sobr. soch. – Minsk: popurri, 1997. – 624 s.

10. Ojzerman T.I. Problema dolzhenstvovaniya v filosofii gegelya // Voprosy filosofii. – 1995. – №5. – S.98–107.

11. Platon. dialogi / per. Z Davnogr. – K.: osnovi, 1999. – 395 s.

12. Rikkert G. Filosofiya zhizni. – Kiev: nika–centr, 1998. – 512 s.

13. Skirbekk G., Gile N. Istoriya filosofii. – M.: Gumanit. izd. centr vlados, 2001. – 800 s.

14. Trofimenko V.A. Razum i volya kak universalnye antropologicheskie osnovy prava: dis... kand. yurid. nauk: 12.00.12. – X.: 2004. – 188 s.

15. Carkov I.I. Razvitie pravoponimaniya v evropejskoj tradicii prava. – Spb.: Yuridicheskij centr press, 2006. – 346 s.

16. Shpigelberg G. Fenomenologicheskoe dvizhenie. Istoricheskoe vvedenie. – M.: logos, 2002. – 680 s. Ublisquo nsulla orum ti prorterfin ducivivit. Quamendin vis.

Simuspio, timus ereo igilin Ita, me aus, nulinvo ltorit Catquam octuscer lius nonst ficam milia L. Eperiss ultoris

* * *